

Nezir Halilović¹

PROGRAMIRANJE SAMOVREDNOVANJA U ŠKOLI

Sažetak

Našu svakodnevnicu karakterišu vrtoglave promjene. Iako se čini da su promjene sveobuhvatne u formalnoj organizaciji školstva one nisu toliko uočljive kao u drugim segmentima života, ali se izravno odražavaju na školu i njene ključne faktore: djecu, nastavnike, nastavne sadržaje, roditelje. Upravo u tom svjetlu, nameće se pitanje potrebe za programiranjem odgojno-obrazovnog rada i kvalitet istog. Programiranje je zahtjev današnjice, a kvalitet pristupa tom pitanju, u današnjim uvjetima, jedan je od mjerljivih pokazatelja kvaliteta odgojno-obrazovnog rada. Danas se programira sve i raznorazni programi uzimaju sve veći udio naših života. U tom smislu i eksterna evaluacija i interna samoevaluacija postaju predmet programiranja, tim prije što današnja saznanja ukazuju da samoevaluacija dobija sve veći značaj čak i u poslovnim i industrijskim krugovima. Dakle, veza između samoevaluacija i kvaliteta je izravna, a programiranje samoevaluacije predstavlja vrhunski domet ozbiljnosti pristupa tom značajnom pitanju. Budući da programiranje predstavlja zamišljenu konkretizaciju radnji i sadržaja, a samoevaluacija predstavlja opće preispitivanje konkretnih aktivnosti, javilo se i pitanje istraživanja činjeničnog stanja i određivanje početne tačke u samoevaluacijskom pristupu. Na tom osnovu uradio sam istraživanje vlastitog odgojno-obrazovnog rada u odjeljenju koje vodim pet godina, ispitujući stavove učenika i roditelja po standardizovanim upitnicima. Rezultati do kojih sam došao pokazali su da se naše viđenje odgojno-obrazovnih dometa ne podudara sa rezultatima ispitivanja u pojedinim segmentim. Postoji značajna digresija između našeg viđenja i stavova naših sagovornika s kojima direktno komuniciramo i u bliskoj smo odgojno-obrazovnoj saradnji. Rezultati istraživanja dodatno su

---

¹ Vjerskoprosvjerna služba Rijasetu IZ u BiH, nezirhalil@yahoo.com

potvrdili potrebu za programiranjem samoevaluacije, pogotovo kada je u pitanju suptilni odgojno-obrazovni rad u školi.

Ključne riječi: evaluacija / samoevaluacija / programiranje / planiranje/ promjene / škola

1. UVOD

Škola je jedna od malobrojnih institucija u kojima primaoci usluga gotovo da nemaju prava da procijene njihov kvalitet. (Gordon, 2008.)

Živimo u vremenima kada je najčešće korištena riječ *promjena*. Činjenica je da savremeno društvo prolazi kroz očigledne obimne i sveobuhvatne promjene. Munjeviti razvoj informacionih tehnologija odrazio se na sve sfere društvenog života, te stoga i ne čudi čest govor o promjenama, kao i nostalgичno spominjanje *starih vremena* kada je sve bilo lakše i drugačije. Međutim, nostalgija nikada nije uspjela zaustaviti nalet promjene, zato je najbolje uhvatiti se u koštac sa nadolazećim promjenama i to što prije i što spremnije to i bolje.

Općenito uzevši kod promjena se mora znati: *koje sile pokreću promjenu, šta je promjena, šta se mijenja, kada će doći do promjene, zašto se ljudi opiru promjenama, te kako se otpor prevazilazi.*

Pa ipak, čini se da su škole ostale poljednji bastioni u kojima se promjene najsporije dešavaju. Čini se da za škole ne važi pravilo da je „svrha postojanja organizacije u tome da posluje (djeluje) uspješno“. (Aleksić, 2008:9), već se, uglavnom, zadovoljavaju samopostojanjem. Kratkim boravkom u školi da se primijetiti da je glavna tema većine nastavnika koliko prvačića se očekuje da će se upisati prvi razred, a ne koliko mjesta je osvojeno na takmičenjima i koje rezultate su postigla djeca te škole!!!

Pa ipak, evidentni su pokušaji da se korjenite reforme uvedu i u školu. Savremeno društvo je doprinijelo tome da su ključni pojmovi današnje ekonomije zadovoljstvo klijenta, kvalitet usluge, predanost i odgovornost, a sve to počinje tražiti svoje implikacije u školstvu. Upravo na tom tragu, brojni su pokušaji da se dođe do poboljšanja i u djelovanju škole.

Budući da je cjelokupno prošlo stoljeće kao opčinjeno egzatnošću i respektovanjem samo mjerljivih pokazatelja, sasvim očekivano se u reformama škole pristupilo „s mjerljive strane“.

Fink i Stoll ističu da su planovi reformi gotovo svih država i pokrajina zasnovani na uvjerenju da će „do poboljšanja doći samo ako testiramo učenike i učinimo škole i nastavnike odgovornijim za proizvode školovanja.“ Metafora „proizvoda“ koja se ustalila u školskoj upotrebi dolazi kao posljedica sveopće tržišne orijentacije. Međutim, žalosno je da, kao što navode Fink i Stoll, „postoji vrlo malo dokaza da vanjsko ocjenjivanje poboljšava kvalitet obrazovanja“, naprotiv, čini se da je puno više dokaza negativnog učinka istog na poučavanje i da je takav pristup proizveo potpuno novu pojavu u školskom okruženju, a to je „poučavanja za testove.“ (Fink i Stoll, 2000) Sve nam to nameće potrebu da se preorijentiramo na samoevaluaciju odgojno-obrazovnog rada u školi. Ne možemo zaboraviti da je nastavnik bio i ostao jedan od ključnih faktora odgojno-obrazovnog rada u školi, a njegova funkcija inicijatora odgojno-obrazovnog djelovanja obavezuje nas da u svim pristupima njegovom osjetljivom pozivu budemo krajnje obazrivi, možda jednako koliko smo obazrivi u rukovanju s eksplozivom.

Ako je nekada samoevaluacija mogla dolaziti čisto intuitivno i povremeno, shodno ličnom raspoloženju, moderno vrijeme i informatički trendovi u kojima se programira gotovo sve što čovjeku padne na pamet nameće nam potrebu da programiramo i svoju samoevaluaciju. U ovom radu dajemo prikaz jednog samoevaluacijskog pristupa nastavnika u petom razredu devetogodišnje osnovne škole.

2. ŠKOLA I PROGRAMIRANJE

Da ne bismo izgubili iz vida osnovnu ideju vodilju našeg rada podsjetimo se na definicije škole. Jasno je da je mnoštvo teoretičara dalo još veće mnoštvo definicija škole, koje više-manje ukazuju na ista obilježja. Jedna od tih definicija kaže da je škola „odgojno-obrazovna institucija u kojoj se s jasno određenim ciljem i zadacima, planski, sistematski i pod rukovodstvom nastavnika stiču znanja, vještine i navike, razvijaju fizičke i psihičke sposobnosti, obogaćuje i svestrano razvija ljudska ličnost. Njene ciljeve, zadatke, sadržaje i organizacione forme određuje društvo prema svojim potrebama i mogućnostima, prema potrebama i mogućnostima mladih ljudi, nastojeći da sadržaj obrazovanja prožme svojom ideologijom, odgojno-obrazovni rad i njegove rezultate stavi u službu društvenog progressa i da svi odgojni

utjecaji van škole idu onim smjerom kojim ide školski odgoj.“ (Mandić, 1976: 7)

U ovoj definiciji ponuđena su ključna obilježja škole i njenog odgojnog rada, mada škola danas čini mnogo da modernizuje svoj rad, da se opremi savremenim sredstvima, izvrši reformu nastavnih planova i programa, te da sadržaje i metode rada prilagodi potrebama i interesovanjima mladih. Činjenica je da u tome samo djelimično uspijeva. Razlozi neuspjeha škole mogu se tražiti na više adresa i to:

- **u čisto školskim faktorima:** „Ciljevi odgoja i obrazovanja znatno su uopšteno postavljeni, dosta su ambiciozni i teško se ostvaruju u današnjim uvjetima, nastavni planovi i programi (NPP) naših škola preopterećeni su faktografijom, historicizmom, formalizmom i ne odražavaju u potpunosti nivo svjetskih i naših naučnih i drugih postignuća, udžbenici i priručnici nisu uvijek suštinski, sadržinski i metodički u skladu sa zadacima savremene nastave, sadržaji odgojno-obrazovne djelatnosti nisu dovoljno prilagođeni potrebama našeg društva i mogućnostima, potrebama i interesima učenika. Način na koji se sastavljaju NPP, prateći materijali, instrumenti i procedure kojima se verifikuje njihova svrsishodnost i vrši dopunjavanje, ne odgovaraju u svemu zahtjevima naučnog istraživanja i naučne verifikacije za koju se zalaže pedagoška nauka.“ (Mandić, 1976: 9)
- **u djeci:** „Današnja djeca jesu drugačija u nekim segmentima. Poredeći ih sa ranijim generacijama koje su teško dolazile do informacija današnja djeca su „šetajuće enciklopedije.“ Za njih, tako „prefinjenu publiku“, dosadne su i nezanimljive one škole koje svoju funkciju svode na puko prenošenje znanja i činjenica. Sama televizija, takva kakva je, prevazilazi taj zastarjeli koncept škole kao izvora podataka. Čak i u modernim školama koje su opremljene savremenim nastavnim sredstvima, koje razvijaju tehnike učenja putem otkrića i metode ovladavanja informacijama, procesima i postupcima, koje se bave razjašnjavanjem vrijednosti, vještinama rješavanja problema i tome slično, čak i tu se nastavnici suočavaju s teškoćom iznalaženja dovoljno vremena za procese podučavanja i učenja. (Gordon, 2008: 139)
- **u nastavnicima:** Naime, nastavnici su spona koja povezuje neiskustvo učenika i zahtjeve nastavnih sadržaja. Zbog svega

toga od kvaliteta ličnosti i profesionalne osposobljenosti nastavnika najviše i zavisi kvalitet i uspjeh učenika. „Najveću prepreku da nastavnici postanu uzor čine „dvostruki standardi“, koji preovladavaju u školama. „Radi onako kako ti kažem, a ne kako ja radim“, nije baš neki uspješan način učenja o vrijednostima... Ne postoji način da se izbjegne modelovanje. Učenici registruju sve što nastavnici urade, kažu ili kako se oblače. Oni to upijaju mnogo više nego što to nastavnici misle. Nastavnici su na oku svojih učenika iz dana u dan. Njihovi postupci imaju daleko veći utjecaj na učenike nego bilo što ikada mogu da iskažu riječima.“ (Gordon, 2008: 229)

- **u roditeljima:** Današnji roditelji prezauzeti su poslom i često nedovoljno spremni da učine dodatni napor i ukažu malo više pažnje svojoj djeci, mnogi su nesvjesni društvenih tokova i zahtjeva koji se smjenjuju i nameću vrtoglavom brzinom.
- **u široj društvenoj zajednici:** ostvarivanje čvrste veze sa organima vlasti, predstavnicima društveno-političkih organizacija, kulturnih institucija, sportskih društava i drugih činilaca društvene sredine koji trenutno ne pružaju adekvatnu pomoć i podršku školi u njenom svakodnevnom radu, itd.

Dakle, škola predstavlja vrlo dinamičan i razgranat sistem odgojno-obrazovne djelatnosti. Ona obuhvata nastavu, slobodno vrijeme, slobodne (vannastavne) aktivnosti, kulturnu i javnu djelatnost i dr. aktivnosti. Samim tim i na nju se odnose tri suštinske faze svakog ljudskog rada:

PRIPREMNA - OPERATIVNA - VERIFIKATIVNA.

Neophodni uvjet za bogatstvo, efikasnost i sadržajnost odgojno-obrazovnog rada škole je upravo sistematsko planiranje i temeljito programiranje svih školskih aktivnosti, počevši od aktivnosti nastavnika, učenika, direktora, pedagoga i svih drugih faktora koji utječu na kvalitet odgojno-obrazovnog procesa, a savremena istraživanja ukazuju da moramo planirati i programirati čak i samovrednovanje, jer jedna od najčešće korištenih riječi kod moderne omladine jeste program. Danas na ponudi imamo cio niz informatičkih korisničkih programa, koji pokrivaju široki spektar naših aktivnosti, počevši od igre i zabave, pa sve do skupocjenih profesionalnih programa usko vezanih za sve profesionalne aktivnosti današnjice. Zajedničko za sve njih je da su nastali programiranjem. Dakle, programiranje je jedna od izuzetno čestih i

razgranatih aktivnosti današnjice, ali danas sve to za nas radi neko drugi, neki drugi stručnjaci.

Programiranje je prisutno i na nivou škole. Štaviše, nemoguće je zamisliti normalan rad bilo koje škole i bilo kojeg nastavnog predmeta, bez prethodnog planiranja i programiranja nastavnih sadržaja koji će se realizovati u toku te školske godine. Rad savremene škole koja teži da udovolji savremenim zahtjevima nezamisliv je bez kvalitetnog programiranja njenog rada. Program rada škole obuhvata razrađene programe rada nastavnika, koji predstavljaju konkretizaciju i selekciju radnih zadataka koje će u toku godine realizovati. Nažalost, u praksi se često dešava da školske i predmetne programe uglavnom programira neko drugi, pri čemu ih većina korisnika nasumice prepisuje često i bez najosnovnijeg kritičkog osvrta na njihov kvalitet!?! Ali još nismo odgovorili na pitanje šta je to programiranje?

Pod *programiranjem* podrazumijevamo strategiju realizacije i konkretizacije ciljeva i zadataka škole. „Programiranje je transformacija opštosti u posebnost i pojedinačnost, svođenje općih ciljeva u konkretne radne i operativne zadatke.“ (Mandić, 1976: 20) Konkretnije rečeno, programiranje nudi odgovor na pitanja ŠTA, KADA i KO. Dakle, KO će realizovati planirane sadržaje, KO će pratiti tu realizaciju, a KO će vrednovati. Svrha programiranja je podizanje kvaliteta rada škole i optimalno angažovanje svih članova kolektiva. Programiranjem se značajno olakšava realizacija programskih sadržaja i izbjegava prazan hod i kolizija u rasporedima aktivnosti. Programiranjem se radni zadaci članova kolektiva prilagođavaju njihovim mogućnostima, interesima i sposobnostima. Srodni pojmovi pojmu programiranja su:

Projektovanje koje predstavlja kompleksnu djelatnost koja omogućava opće projekcije u određenoj sferi ljudskog rada. Ono omogućava sagledavanje općih zadataka škole. To je startna baza od koje se polazi u radu. Obično počinje kao projektovanje u glavi i ključno obilježje mu je općenito gledanje. Projektovanjem dobijamo projekcije razvoja koje mogu biti: *kratkoročne, srednjoročne, dugoročne*.

Planiranje je značajno konkretnije i preciznije. Ono se u pravilu nadovezuje i sjedinjuje sa projektovanjem. Iako je konkretnije, još uvijek nije određeno KO, KADA, GDJE. Projektovanje i planiranje su uvodne faze i preduvjeti programiranja.

Programiranje je aktivnost koja treba da dovede do najkonkretnijih rješenja koja se ostvaruju u školi. „Programiranje je konkretizacija sadržaja, aktivnosti, mjesta, vremena i nosilaca pojedinih programskih zadataka rada škole, kao i utvrđivanje načina praćenja i vrednovanja rada s ciljem da škola permanentno izgrađuje, konkretizuje i usavršava svoj sistem rada i efikasnije ostvaruje svoju pedagošku funkciju. (Mandić, 1976: 36) Odnose među njima mogli bismo šematski prikazati na sljedeći način:

projektovanje	opći normativi
planiranje	posebni normativi
programiranje	pojedinačni normativi

Osim toga, prilikom programiranja vlastitog rada potrebno je voditi računa o aktuelnim društvenim potrebama, potrebama škola, raspoloživim materijalnim i kadrovskim uvjetima i o potrebama i interesima učenika i njihovih roditelja. To možemo predstaviti sljedećom shemom:

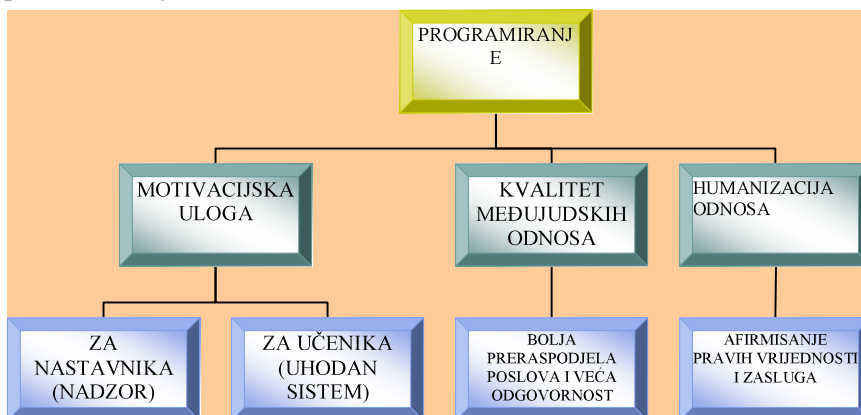
Ključno polazište u programiranju samoevaluacije je uzimanje u obzir *godišnjeg plana rada škole*.

U okviru programa vlastitog rada potrebno je sačiniti i *program vrednovanja* koji predstavlja sastavni dio programa rada i ova dva dijela se nalaze u funkcionalnoj povezanosti i uzajamnoj uvjetovanosti.

Međutim, u nastavnoj praksi rijetko gdje se spominje *program samovrednovanja* ili *samoevaluacije*, koji je u suptilnom nastavničkom pozivu često značajniji nego formalni program evaluacije kojim se uobičajeno prate samo mjerljive i evidentirane komponente školskog rada, dok sve ostale ostaju neregistrovane i samim tim nezapažene, iako je poznato da je uvjet za uzlaznu putanju

bilo kojeg procesa postojanje odgovarajućeg *feed beck*, tj. povratne informacije.

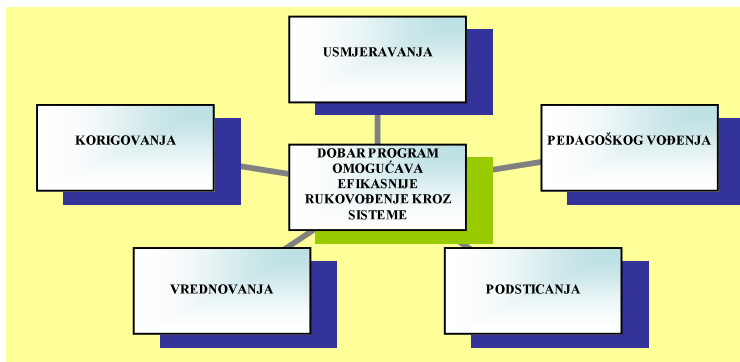
Verifikovana nastavna praksa je pokazala da razrađeno programiranje i sistem praćenja programa kod nastavnika jača osjećaj sigurnosti i odgovornosti, te obezbjeđuje bolju realizaciju programskih zadataka. Koristi od programiranja nastavnog rada možemo predstaviti sljedećom shemom:

O važnosti i značaju *programiranja* dovoljno nam govori dosadašnja praksa koja pokazuje da „u školi u kojoj potrebe nisu praćene programiranjem i organizacijom, gdje nedostaje perspektiva, dolazi do stagnacije i propadanja kolektiva“. (Mandić, 1976: 23)

Kao prvo obilježje takvih kolektiva je pojava neformalnih grupa. U principu, čim prestane da efikasno funkcioniše zvanična organizacija pojavljuje se veće prisustvo sive, neformalne organizacije, koja počinje da nagriza kolektiv iznutra i izravno umanjuje kvalitet njegovog učinka.

Dobar program omogućava efikasnije rukovođenje kroz svoje sisteme. Usmeravanja, korigovanja, podsticanja, pedagoškog vođenja i vrednovanja.

U govoru o programiranju moramo ukazati na *funkciju programiranja* koja podrazumijeva upravljanje određenim stanjima u sistemu. Jednostavno rečeno programiranje predstavlja *strukturiranje sistema*, a glavne elemente svih organizacionih sistema, pa i škole, možemo predstaviti sljedećom shemom:

ELEMENTI ORGANIZACIONIH SISTEMA	
INPUT - ULAZ	Npr. učenici koji se upisuju u školu
TRANSFORMATOR	Programski sadržaji, nastavnici, nastavna sredstva, udžbenici, metode djelovanja i drugo.
AUTPUT - IZLAZ	Odlazak „transformisanih“ učenika
EKSTERNI FEED BECK	Evaluacija
INTERNI FEED BECK	Samoevaluacija

Kao što vidimo i evaluacija i samoevaluacija su sastavni dio sistema, te im se u svakom pogledu mora posvetiti puna pažnja. Programeri se uvijek nalaze u ciklusu koji neprekidno traje i što je više povezan, utoliko je uspješnije njegovo djelovanje. Programiranje ima svoje tri ključne funkcije od kojih izravno ovisi kvalitet programa, ali i rada u školi, ili bilo kojoj drugoj organizaciji. Funkcije programiranja možemo predstaviti sljedećom shemom:

FUNKCIJE PROGRAMIRANJA	
INFORMATIVNA	Sistem i informacije koje prate dobru koncepciju programiranja. Programiranje mora biti zasnovano na pouzdanim informacijama i pokazateljima. Bez kvalitetnog informisanja nema kvalitetnog programa.
PREDIKTIVNA	Predviđanje određenih pedagoških ishoda na osnovu postojećih činjenica i zakonitosti moguće je samo na osnovu dobro poznatih činjenica i zaključaka.
REGULATIVNA	Sistem zahtijeva i postupaka u funkciji normativnog obavezujućeg značaja za sve članove kolektiva. Ova funkcija je motorna snaga svakog dobrog progama i ona je suštinsko obilježje programiranja.

Kod nas se u praksi često brkaju pojmovi planiranja i programiranja ili je pojam programiranje u potpunosti izostavljen.

Tako naša aktuelna školska praksa poznaje više planova i to: *godišnji plan rada škole; plan stručnih aktiva; plan razrednog vijeća; plan rada nastavničkog vijeća; plan rada pedagoga škole; plan rada direktora; finansijski plan; plan rada savjeta roditelja; plan razvoja škole, razvojni plan.*

Dakle, planiranje, odnosno programiranje možemo razumjeti i kao upravljanje sistemima rada škole.

3. EVALUACIJA – VREDNOVANJE I SAMOEVALUACIJA – SAMOVREDNOVANJE

Kao što smo već napomenuli jedna od tri ključne faze svakog ljudskog rada, uz *pripremnu* i *operativnu* je i *verifikativna*. Valjana evaluacija temelj je unapređivanja kvaliteta obrazovanja. Ona nam pruža informacije o tome kakvi smo, pomaže nam uočiti koji su problemi prioritetni i nudi ideje o tome kako ih učinkovito rješavati. Vrednovanje uključuje sve vrste sistematiziranih, na informacijama temeljenih *procjena* o radu osnovnih aspekata odgojno-obrazovnog sistema. (Scheerens i dr., 1999)

- vrednovati = dati sud o nečemu
- nikada nije neutralno
- uvijek je motivirano ponašanje (Macbeath, 1999) Stoga je izuzetno važno: KO vrednuje i ZAŠTO?

U govoru o evaluaciji dosta su zanimljive Mc Gregorove teorije. Naime, istražujući utjecaj ljudskog ponašanja na upravljačke akcije Mc Gregor je formulisao *Teoriju X* po kojoj prosječno ljudsko biće ima odvratnost prema poslu i izbjegavat će ga ako može, zbog čega većina ljudi mora biti obuzdavana, kontrolisana i kažnjavana da bi postigla potrebne rezultate; te *Teoriju Y* kao alternativu prethodnoj, prema kojoj pojedinac podjednako troši fizičku i mentalnu energiju u igri i odmoru kao i kada obavlja neki posao. Zavisno od uvjeta osoba u poslu može osjećati zadovoljstvo. Kontrola ne mora biti samo vanjska, ona može biti i samokontrola. (Bajrić i Stevanović, 1999: 19-20) Iz Mc Gregorovih teorija lahko možemo uočiti prostor za inspekcijske eksterne evaluacije, kao i za interne samoevaluacije rada.

Sušтина i jednih i drugih evaluacionih procesa jeste da djelatnika dovedu u stanje odgovornosti bez koje uopće ne možemo ni govoriti o kvalitetu. U prilog značaju samoevaluacije govori i podatak da savremeni poslovni i industrijski krugovi sve više odustaju od inspekcijske kontrole kvaliteta, te da odgovornost za

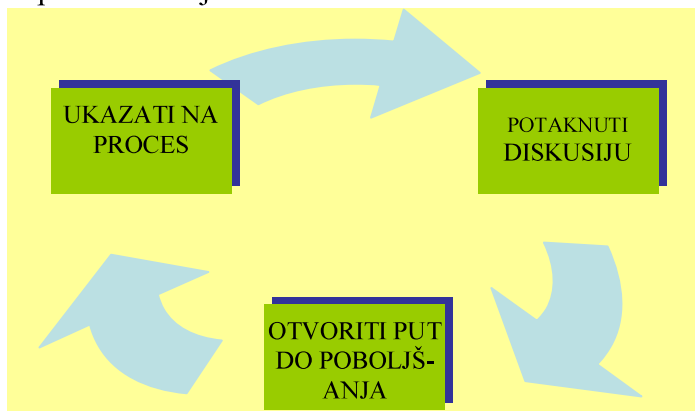
kvalitet sve više vežu za prag radnog mjesta. (Fink i Stoll, 2000) U školskim uvjetima to je posebno razumljivo jer nastavnici najbolje poznaju djecu, roditelje, sebe i škole. „Primjena samoevaluacije je krajnja demonstracija samoodgovornosti.“ (Fink i Stoll, 2000: 225)

Govoreći u školskim uvjetima evaluacija treba da da odgovore o nastavnikovom načinu rada, te metodama kojima se koristi u nastavnom procesu. Vrednovanje ima cilj razumijevanje nastavnikovog utjecaja na učenike kako bi ih zaintrigirao i zainteresirao za predmet i podsticao na aktivno učestvovanje u radu.

Po Finku i Stollu najvažnije *svrhe za procjenu kvaliteta škole* treba da budu:

- *Promicanje školske samoodgovornosti* – nastavnici i direktori treba da znaju da su odgovorni za napredak, razvoj i uspješnost svojih učenika;
- *Osiguranje korisnih pokazatelja onoga što je djelotvorno i onoga što bi se trebalo poboljšati;*
- *Jamčenje jednakih startnih pozicija za sve;*
- *Odrediti trendove u unapređenju djelotvornosti i kvaliteta škole* – nastavnici treba da znaju poboljšava li se stanje u njihovoj školi ili pogoršava. (Fink i Stoll, 2000: 224).

Jasno je da samoevaluacija predstavlja izuzetno značajan faktor u podizanju kvaliteta rada škole. Da bi se put do tog kvaliteta ubrzao osmišljen je *implementacijski samoevaluacijski profil* koji možemo predstaviti sljedećom shemom:

Sušтина je u uočavanju procesa, tek kada se oni uoče i registruju, možemo pokrenuti diskusiju o njima čime otvaramo vrata za njihovo poboljšanje. Ovaj proces se lahko može primijeniti i u školskim uvjetima, konkretno u nastavnom radu. Zato je kao

osnov samoevaluacije potrebno uvažiti mišljenja učenike i njihovih roditelja, do čega možemo doći samo istraživanjem u školskim uvjetima.

4. CILJ ISTRAŽIVANJA

Cilj ovog istraživanja je otkrivanje relevantnih procesa i stavova koji su prisutni u jednom odjeljenju, kako bi spoznali doživljavanje nastavnih tokova od strane učenika i njihovih roditelja, nakon čega bismo mogli porediti koliko je identično viđenju istih od strane nastavnika.

5. ZADACI ISTRAŽIVANJA

S obzirom da želimo upoznati relevantne procese, stavove učenika i roditelja prema nastavi, zadaci ovog istraživanja su da kod učenika otkrije:

- odnos prema školi, nastavi, NPP-u i razvoju vještina;
- odnos prema ocjenjivanju i nastavnicima;
- odnos s drugim učenicima;
- doživljaj škole i organizacije škole.

Zadaci istraživanja u pogledu roditelja su da otkriju:

- odnos djeteta i škole;
- postojanje poticajnog ambijenta za učenike;
- stav o nastavi i ocjenjivanju;
- odnos nastavnika i učenika;
- dominantne odnose unutar škole;
- kvalitet komunikacije između nastavnika i roditelja.

Tek nakon toga se može pristupiti programiranju samoevaluacije tako da se zadovolji informativna, predikativna i regulativna funkciju programiranja, te da se pristupi neophodnim korekcijama konkretnog nastavnog rada.

6. METODA ISTRAŽIVANJA

S obzirom da je u pitanju istraživanje stavova konkretne grupe koristit ćemo ispitivanja (anketu) u kojoj ćemo upotrijebiti odgovarajuće samoevaluacijske upitnike za učenike i roditelje, a dugogodišnji nastavni rad podrazumijeva stalno zastupljenu metodu posmatranja.

7. UZORAK

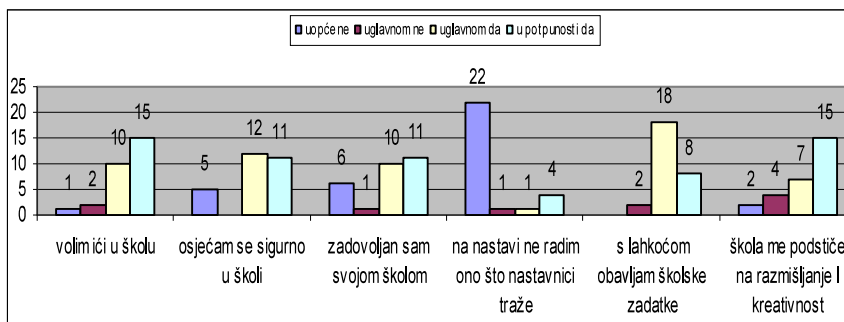
Uzorak ovog samoevalucijskog istraživanja, koje je osnov konkretnog programiranja samoevaluacije za dati slučaj, sačinjava 28 učenika 5² razreda (I generacija devetogodišnjeg obrazovanja) koje je nastavnik vodio pet godina, te 25 roditelja koji su dostavili upitnike. Troje roditelja nisu dostavili upitnike. Riječ je o OŠ "Miroslav Krleža" u Zenici. Djeci i roditeljima je naglašeno imaju izvanrednu priliku da sada oni ocijene svog nastavnika koji je njih ocjenjivao sve ove godine.

8. REZULTATI ISTRAŽIVANJA

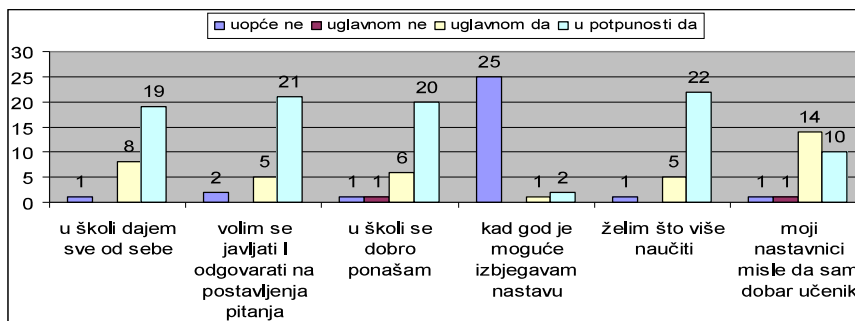
I djeca i roditelji su sa zadovoljstvom ispunili upitnike, nakog čega su statistički obrađeni. U nastavku slijede rezultati dobiveni istraživanjem. Procenti su uzimani zbirno tako da uključuju obje pozitivne ili negativne kategorije, npr. uglavnom i u potpunosti, da ili ne.

8.1. STAVOVI UČENIKA

8.1.1. Odnos prema školi

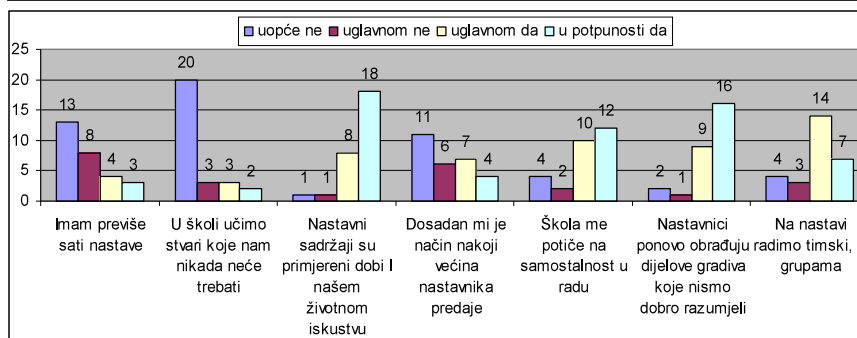
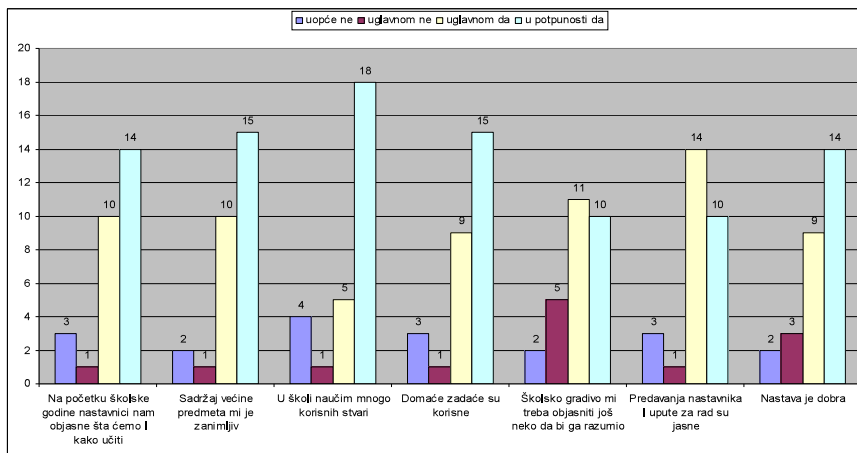

Iz dobijenih rezultata očigledno je da velika većina učenika ima pozitivan stav prema školi, da vole i prihvataju školu i školske aktivnosti. Zabrinjavajuće je da 25% učenika uopće ili uglavnom nisu zadovoljni svojom školom, a 18% ih se ne osjeća sigurno u školi. Najveća disperzija odgovora prisutna je u pogledu podsticanja na razmišljanje i kreativnost.

Ovaj grafikon nam je jasno otkrio posvećenost školskim aktivnostima, kao i izričito odbacivanje izbjegavanja nastave, 89% ih potpuno odbacuje ideju o tome o čemu svjedoči i Dnevnik rada.

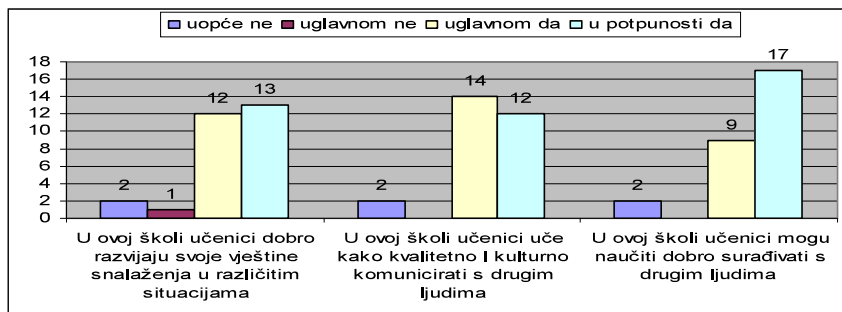
8.1.2. Nastava, plan i program

I u pogledu nastave, plana i programa i dalje je jasno uočljiv pozitivan stav prema nastavi, učenju i radu, s tim da 18 % učenika ima potrebu za dodatnim pojašnjenjima gradiva sa strane. Zabrinjavajuće je da čak 46 % učenika smatra da su preopterećeni nastavom, što se ne može riješiti od strane nastavnika, niti od strane

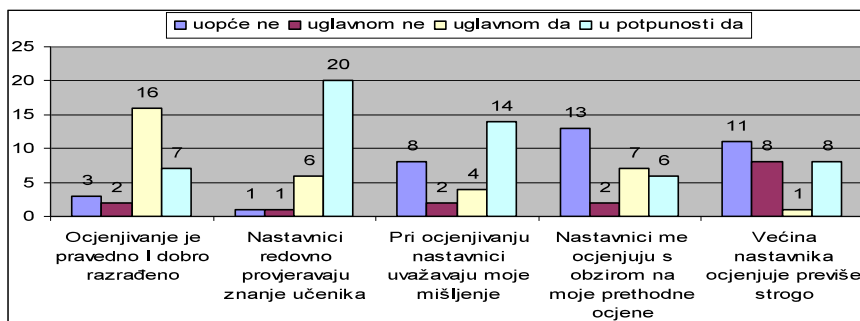
škole. Također, je zabrinjavajuće da je čak 40% učenika ukazalo da im je dosadan način na koji većina nastavnika predaje (djeca imaju četiri nastavnika), što je prostor za razgovor sa kolegama koji, također, rade u tom odjeljenju.

8.1.3. Razvoj životnih vještina

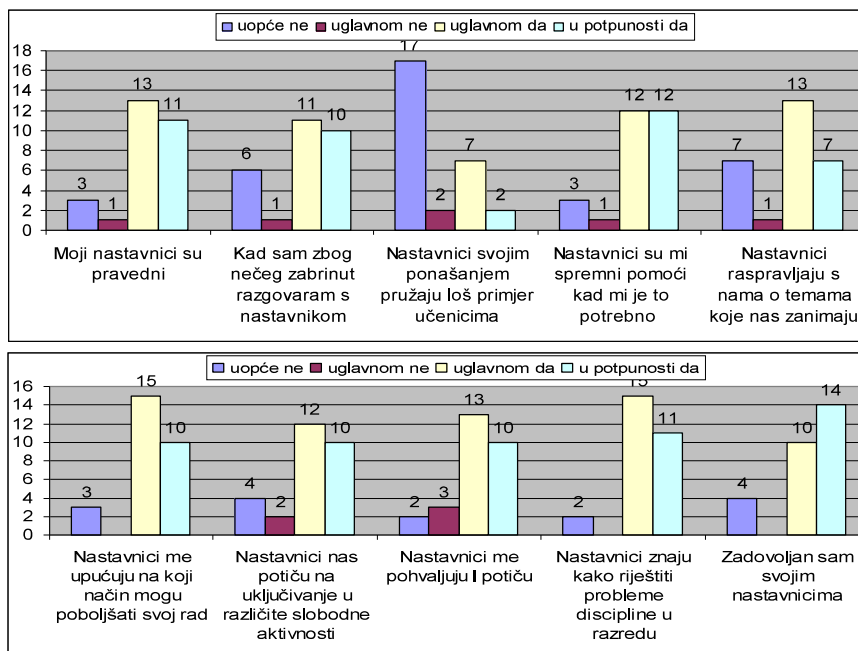
U pogledu razvoja životnih vještina evidentno je djelomično ili potpuno dječije zadovoljstvo školom i onim što im škola nudi od razvoja životnih vještina.

8.1.4. Ocjenjivanje

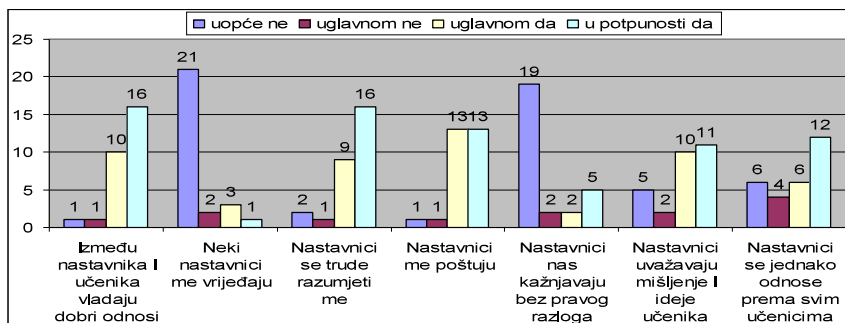
U pogledu ocjenjivanja u razredu učenici su i dalje zadržali ubjedljivo pozitivnu orijentaciju, s tim da značajan procenat učenika smatra da nastavnici u ocjenjivanju ne uvažavaju njihovo mišljenje (čak 29% učenika), a čak 47% učenika smatra da postoji halo-efekat u ocjenjivanju, što je krajnje alarmantno. Također, veliki procenat učenika 29% smatra da nastavnici ocjenjuju previše strogo.

8.1.5. Nastavnici

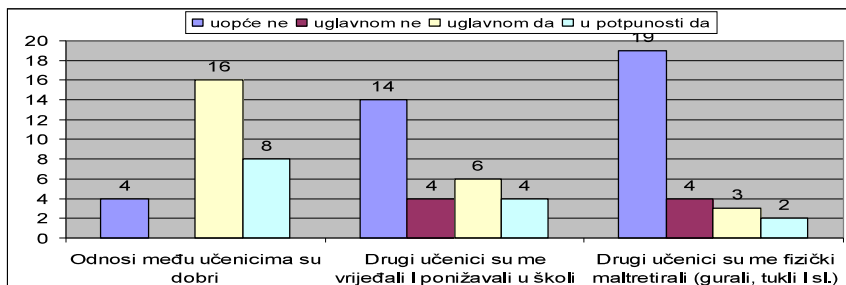
U pogledu stava prema nastavnicima evidentna je dječija pozitivna orijentacija u skoro svim pitanjima. Alarmantno je što 25% učenika smatra da nastavnici svojim ponašanjem ponekad pružaju loš primjer učenicima, što obavezuje razrednika da na časovima odjeljenske zajednice sa učenicima razgovara i evidentira konkretne postupke i nastavnike da bi se ti postupci mogli otkloniti.

8.1.6. Odnosi s nastavnicima

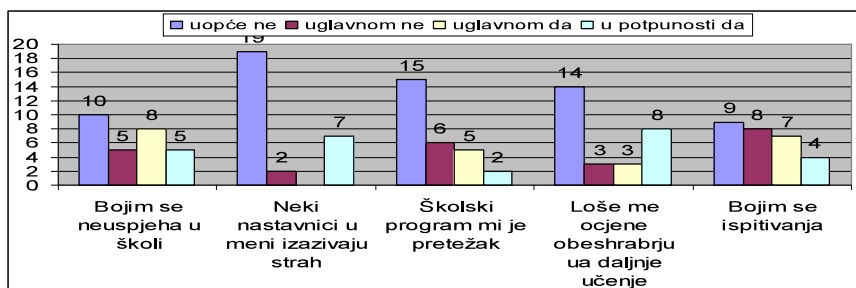
Većina stavova o odnosu s nastavnicima ukazuje na dominantni pozitivni odnos, tako da 35% učenika smatra da se nastavnici uvijek ili povremeno ne odnose jednako prema svim učenicima, što je, također, alarmantno.

8.1.7. Odnosi s drugim učenicima

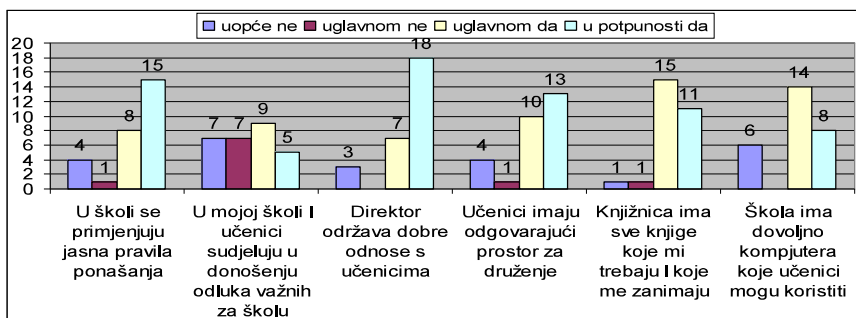
Dobijeni rezultati pokazuju kako odnosi među učenicima mogu biti još znatno bolji. 35% učenika se žali na učestalo vrijeđanje i ponižavanje u školi, što je krajnje zabrinjavajuće.

8.1.8. Strah od škole

U pogledu straha od škole ispostavilo se šarenilo unutar razrednog kolektiva. Iako većina ima pozitivan stav prema školi rezultati su pokazali da se neuspjeha u školi stalno ili uglavnom plaši čak 47% učenika, da 25% učenika ima strah od nastavnika, da 40% učenika obeshrabruju loše ocjene, te da se 39% učenika boji ispitivanja. Međutim, 75% učenika smatra da program nije pretežak.

8.1.9. Upravljanje i organizacija škole

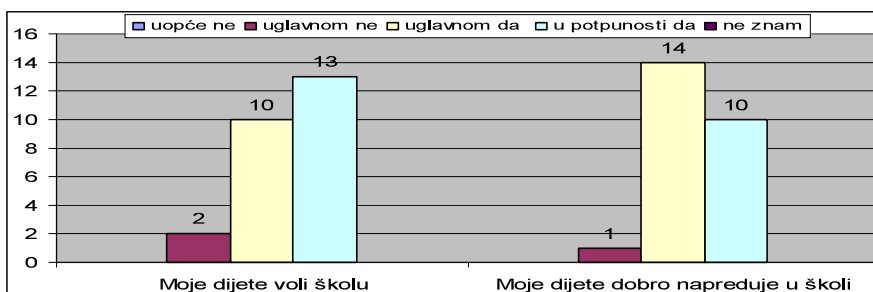

Upitnik o upravljanju i organizaciji u školi pokazao je da učenici smatraju da je upravljanje i organizacija škole uglavnom kvalitetna i da škola ima dovoljno prostora, literature i kompjutera koji su im na raspolaganju. Najveća disperzija u stavovima prisutna je kod pitanja o demokratskom donošenju odluka i sudjelovanju u istim na nivou škole. Čak 50% ispitanika smatra da učenici uopće ili uglavnom ne sudjeluju u donošenju značajnih odluka na nivou škole. U suštini učenici su u pravu i djeci se ostavlja vrlo malo prostora za donošenje značajnih odluka vezanih za rad škole, a koje se tiču i njih, što je manjkavost našeg obrazovnog sistema u cjelini.

8.2. STAVOVI RODITELJA

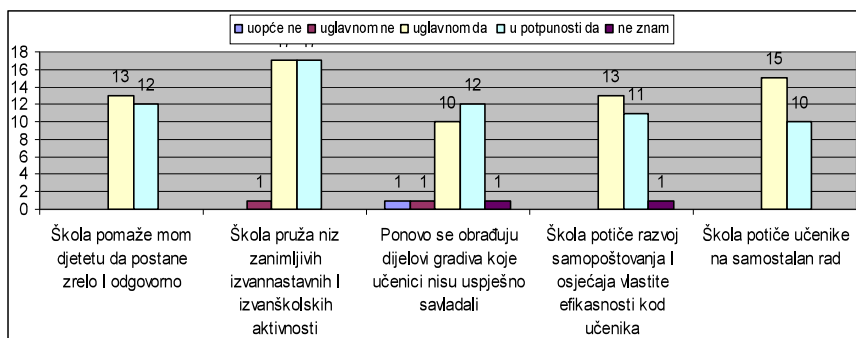
Roditelji, kao znatno ozbiljnije i zrelije osobe, na ponuđeni upitnik dali su sljedeće odgovore:

8.2.1. Dijete i škola

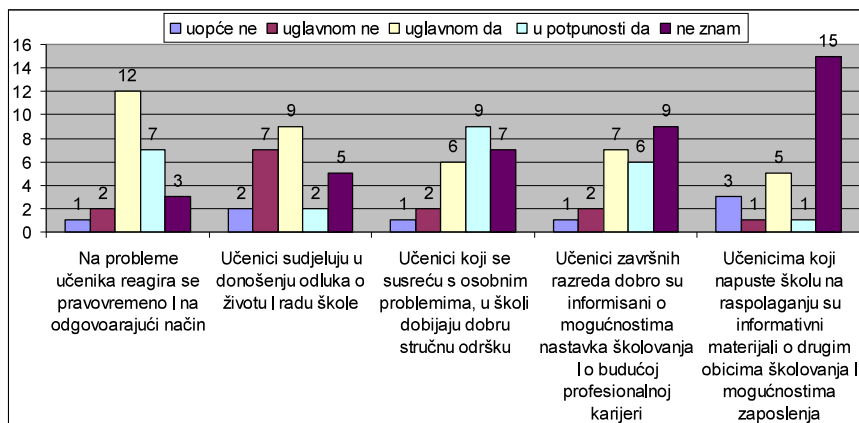
U pogledu odnosa djeteta i škole 92% roditelja smatra da njihovo dijete uglavnom ili potpuno voli školu, što je dosta dobro, ali po Glaseru još uvijek nedovoljno, jer možemo biti zadovoljni tek kada 100% roditelja posvjedoči da njihovo dijete voli školu. 96% roditelja smatra da njihovo dijete dobro napreduje u školi.

8.2.2. Poticanje učenika

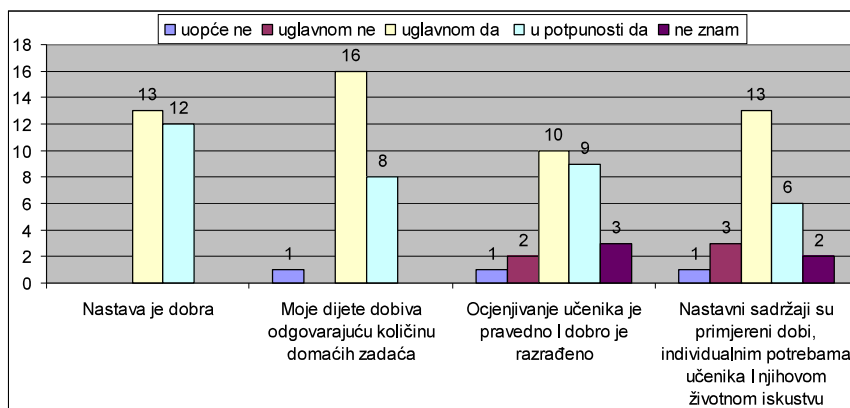
Rezultati pokazuju da 100% anketiranih roditelja smatra da škola uglavnom ili stalno pomaže djetetu da postane zrelo i odgovorno, dok su odgovori na ostale vrijednosti približni.

8.3. Podrška učenicima

U pogledu podrške učenicima primjetna je značajna disperzija u odgovorima, kao i prisustvo svih kategorija odgovora. 60% roditelja smatra da učenici koji imaju probleme lične prirode u školi dobijaju dobru stručnu pomoć, dok se čak 28 % njih izjasnilo da ne zna za to. Sasvim očekivano, 60% roditelja ne zna da li su učenicima koji napuste školu na raspolaganju informativni materijali o drugim oblicima školovanja, jer u ovom razredu nije bilo takvih slučajeva.

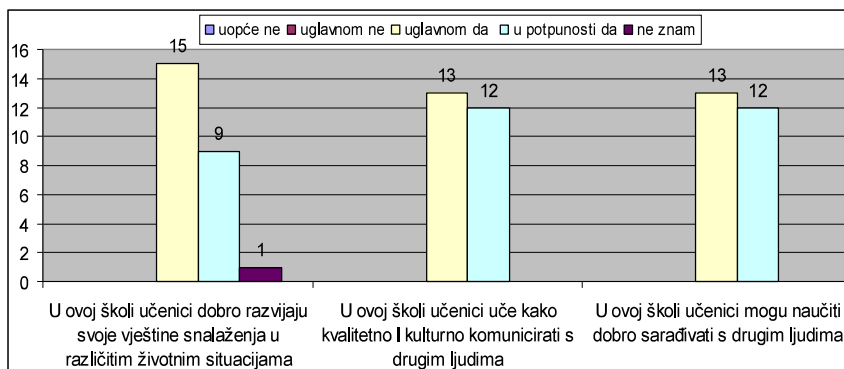
8.2.4 Nastava i ocjenjivanje

100% roditelja je potvrdilo pozitivnu ocjenu nastave u ovom razredu i da dijete dobiva odgovarajuću količinu domaćih zadaća,

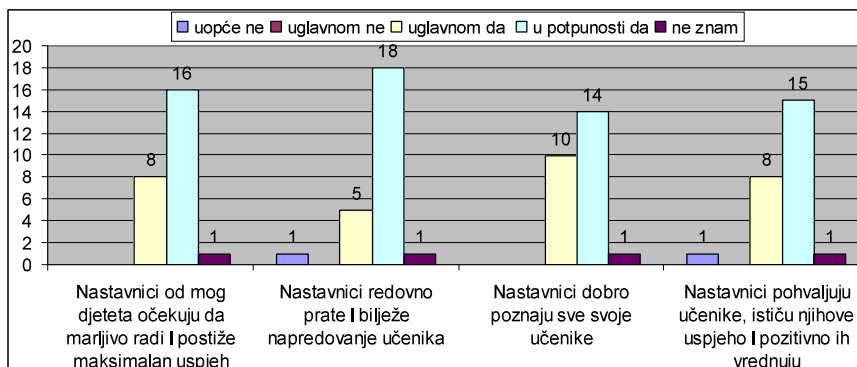
dok je u pogledu stavova o ocjenjivanju učenika i primjerenosti nastavnih sadržaja životnoj dobi uočljiva veća disperzija odgovora. 76% roditelja smatra da je ocjenjivanje uglavnom ili uvijek pravedno i dobro, 12% ne zna, 8% smatra da je povremeno nepravedno, dok 4% smatra da je konstantno nepravedno. Približni su rezultati i u pogledu primjerenosti nastavnih sadržaja životnoj dobi.

8.2.5. Razvoj životnih vještina

Na pitanje o razvoju životnih vještina u školi skoro 100% roditelja se izjasnilo da njihova djeca uglavnom ili stalno dobro razvijaju svoje vještine snalaženja u različitim životnim situacijama, da uče kako bi trebalo kvalitetno i kulturno komunicirati i saradivati sa drugim ljudima, što je ohrabrujuće jer po tvrdnji nastavnika na ta pitanja je dominantno fokusiran od prvog razreda.

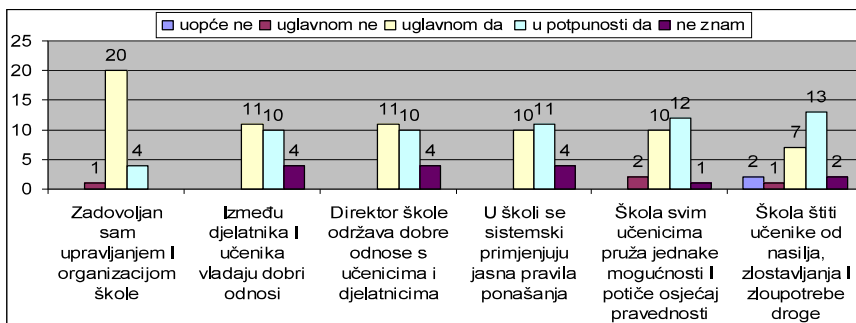
8.2.6. Odnos nastavnika prema učenicima

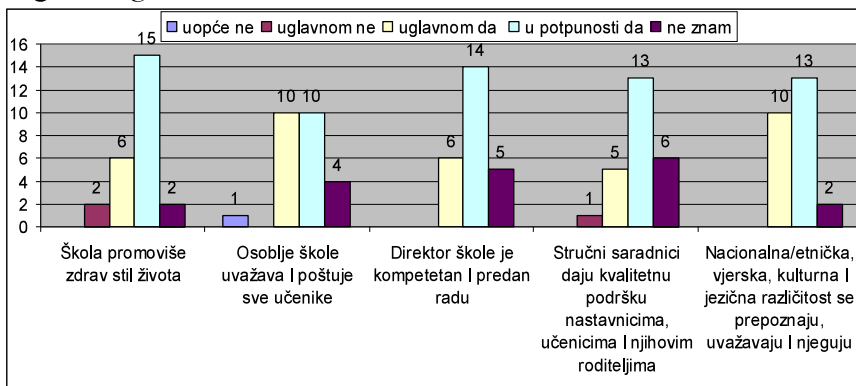

U pogledu odnosa nastavnika prema učenicima skoro 100% roditelja smatra da je taj odnos uglavnom ili u potpunosti pozitivan, što je, također, zadovoljavajuće.

8.2.7. Odnosi unutar škole, upravljanje školom

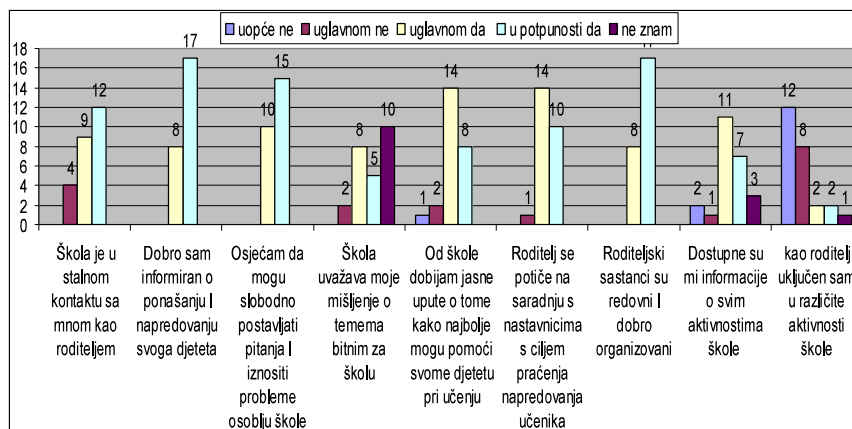

U pogledu odnosa unutar škole i upravljanja školom, većina roditelja ih smatra pozitivnim. Uočljiv je oprez roditelja u odgovoru na ova pitanja jer je u većini odgovora najzastupljeniji odgovor *uglavnom*.

Također, u pogledu ovih pitanja najprisutnija je disperzija odgovora te izraženija zastupljenost stava "ne znam" koji se uočava u svakom pitanju.

8.8. Komunikacija s roditeljima

U pogledu komunikacije škole s roditeljima većina roditelja je smatra uglavnom ili u potpunosti kvalitetnom, s tim da 16% roditelja smatra da škola uglavnom nije u stalnom kontaktu sa njima, a čak 40% ih se izjasnilo da ne zna da li škola uvažava njihovo mišljenje o temama bitnim za školu. Najveća disperzija u odgovorima prisutna je kod pitanja o dostupnosti informacija u pogledu školskih aktivnosti i o uključenosti roditelja u te aktivnosti (80% roditelja smatra da uopće ili uglavnom nisu uključeni u aktivnosti škole), što je krajnje zabrinjavajuće.

9. PROGRAMIRANJE SAMOEVALUACIJE

Navedeno istraživanje nam je ukazalo na određene segmente kvalitetnog nastavnog rada, ali i na postojanje onih drugih, manje kvalitetnih. Iako svaki nastavnik uglavnom nosi idiličnu sliku o rezultatima svoga rada i kvalitetu svoga odjeljenja. Tek konkretnim ispitivanjem možemo utvrditi stvarnu sliku rasploženja i dominantnih stavova u nastavi. Međutim, bez istraživanja nemoguće je praviti programe samoevaluacije radi otklanjanja otkrivenih negativnih procesa.

Program samoevaluacije urađen nakon ovog istraživanja se sastoji od:

- *Otvorenog razgovora sa učenicima i roditeljima* o ovim pitanjima. Program ima za cilj zajednički pristup otklanjanju negativnih procesa. Učenicima je omogućeno da otvoreno kažu šta im smeta ili da to napišu i ubace u "Kutiju problema" u kojoj će anonimno napisati svoja

zapažanja. "Kutija problema" se otvara svakog dana na zadnjem nastavnom satu.

- *Plana lične nastavnikove samoevaluacije* koji se sastoji od niza analiza:
  - *Trenutne* – prilikom opažanja neuobičajene pojave i dešavanja u razredu;
  - *Dnevne* – na kraju svakog radnog dana;
  - *Sedmične* – svake sedmice, u okviru časova odjeljske zajednice, razgovara se o napretku ili nazadovanju u zajedničkom planu unapređenja rada u školi;
  - *Polumjesečni* – svake dvije sedmice na roditeljskim sastancima razgovara se o napretku;
  - *Mjesečne* – nakon svih testova analiziraju se kvaliteti postignutih rezultata i razgovara se o uzrocima, što se i evidentira;
  - *Polugodišnje* – na kraju svakog polugodišta razgovara se o zaključnim ocjenama i ispoljenom ponašanju, kao i razlozima zašto su oni takvi.

Navedene aktivnosti treba da rad u tom odjeljenju učine još kvalitetnijim, tako da se učenici još aktivnije i s većom slobodom uključe u sve školske aktivnosti kako bi demokratski duh ovladao u tom odjeljenju.

10. ZAKLJUČAK

Albert Ajnštajn je davno rekao da probleme ne možemo rješavati istim načinima razmišljanja koje smo koristili kada smo ih stvarali. Njegova rečenica divno ukazuje na potrebu za samoevaluacijom nastavnog rada u školi. Samoevaluacija mora biti nastavak evaluacije, jer bez kvalitetne evaluacije svi pokušaji reforme obrazovanja svode se na improvizacije temeljene na utiscima ili idejama manjeg broja ljudi. Međutim, važno je istaći da samoevaluacija, u pravilu, ima razvojnu funkciju, pa tako i u ovom istraživanju. Samoevaluacija je provjereno dobar instrumenat poticanja unapređivanja kvaliteta 'iznutra' i 'odozdo', za bolje planiranje i unapređivanje rada na nivou razreda i škole. Neosporno je da samoevaluacija potiče demokratsku raspravu o značenju kvaliteta za pojedinu školu ili nastavnika i njegov razred. Ovo istraživanje je pokazalo da su i djeca i roditelji bili iznenađeni

činjenicom da i oni mogu *ocjenjivati* rad svoga nastavnika. Dvije primarne funkcije samoevaluacije:

(1) *Poticanje dijaloga o ciljevima, prioritetima i kriterijima kvalitete na razini razreda i škole, i*

(2) *Ostvarivanje ciljeva pomoću korištenja odgovarajućih i lako primjenjivih instrumenata,*

ovim istraživanjem su postignute.

Cilj samoevaluacije jeste da sebe jasnije vidimo, što važi kako za pojedinca, tako i za kolektiv, razred, školu, organizaciju i sl., a sve kako bismo se svi zajedno, cio kolektiv (razred, škola...) uključili u rješavanje problema čime se otvaraju značajne kreativne mogućnosti.

Koliko je samoevaluacija značajan i ozbiljan proces govori i činjenica da je Evropa pokrenula globalni projekat *Evaluating Quality in School Education*, koji je 1997. i 1998. godine realiziran u 18 evropskih država. Uspjeh tog projekta rezultirao je Deklaracijom sa konferencije u Beču, kojom se škole, svi korisnici sistema obrazovanja, nacionalne vlade i Evropska komisija pozivaju da promoviraju samoevaluaciju kao učinkovitu strategiju za unapređivanje kvaliteta škola. Pristup je široko prihvaćen nakon Preporuke Evropskog parlamenta i Vijeća Evrope o saradnji na unapređivanju kvalitete obrazovanja u Evropi (2001).

Za sada su neke zemlje Evrope u zakon uvrstile obavezu samoevaluacije (npr. Austrija i Engleska), a one koje to još nisu učinile razvile su snažne alternativne podsticaje za samovrednoavnje. Primjera radi, u Nizozemskoj postoji više od 70 alternativnih samoevaluacijskih instrumenata dostupnih nastavnicima i školama.

Istraživanje izloženo u ovom radu imalo je za cilj da pokaže:

- *Kakav je rad nastavnika*
- *Kakav je razred?*
- *Kako to znamo?*
- *Šta učiniti da bude još bolji?*

Rezultati upitnika su dali odgovore na prva tri pitanja i otvorili prostor za davanje odgovora na četvrto.

S obzirom da se stalno ističe kako uspjeh svih reformi zavisi prvenstveno od kvaliteta uključivanja nastavnika, učenika i roditelja u procese reforme, navedeno istraživanje je samo jedan pokušaj konkretnog uključivanja u procese aktuelnih reformi, prvenstveno devetogodišnjeg obrazovanja s osnovnim ciljem

podizanja kvaliteta nastavnog rada u školi na čemu bi trebalo permanentno zajednički raditi.

10. LITERATURA

- Aleksić, A. 2008. *Razvoj organizacije i savremene društvene promene*. Beograd. Službeni glasnik.
- Bajrić, M., Stevanović, M. 1999. *Direktor, pomoćnik i pedagog u školi*. Tuzla. K&S
- Colin J. Marsh. 1994. *Kurikulum*. Zagreb. Educa
- Ćatić R., Ramić O. 1998. *Osnovnoškolska pedagogija*. Zenica. Pedagoška akademija.
- Declaration from Conference in Vienna on 20/21 November 1998. Preuzeto 5. 10. 2003. sa http://europa.eu.int/comm/education/archive/poledu/vienna_en.html
- Fink, D., Stoll, L. 2000. *Mijenjajmo naše škole*. Zagreb: Educa
- Gordon, T. 2008. *Kako biti uspješan nastavnik*. Beograd. Most – kreativni centar
- John Mac Beath, J., Meuret, D., Schratz, M., Jakobsen, L.B. 1999. *Evaluating Quality in School Education: A European pilot project - Final report*. Preuzeto 5. 10. 2003. sa <http://europa.eu.int/comm/education/archive/poledu/finalrep/rep.pdf>
- Mandić, P. 1976. *Programiranje rada škole*. Sarajevo. IP Svjetlost – Zavod za udžbenike i nastavna sredstva
- Radonjić, S. 1999. *Psihologija učenja*. Beograd.
- RECOMMENDATION OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL of 12 February 2001 on European cooperation in quality evaluation in school education - Preuzeto 5. 10. 2003. sa <http://130.104.105.148/Bede/EBED392001/OJL60-51.pdf>
- Slatina, M. 1998. *Nastavni metod*. Sarajevo. Filozofski fakultet.

PROGRAMMING OF SELF-EVALUATION AT SCHOOL

Nezir Halilović, M.A.

Summary

Dizzing changes characterize our everyday life. Although it may seem that changes are general in the formal organization of schooling system, they are not as noticable as in other life segments. Nevertheless, they directly affect schools and their key factors: children – teachers – curricula – parents. As a result, there is the issue of the need of programming educational process and its quality. The programming is a contemporary-life demand, and the quality of approach to the issue under contemporary contitions is one of gradable indicators of the quality of educational process. Today, everything is being programmed. So both external evaluation and internal self-evaluation become the object of programming. The connection between self-evaluation and quality is direct, and the programming of self-evaluation is the ultimate range in the gravity of the approach to that important issue. Since programming represents imaginary concretization of actions and contents, and self-evaluation reprezents general reexamination of concrete activities, there was an issue of researching the facts and beginning point of self-evaluating approach. On this basis, I did the research in my educational practice in a class I have been teaching for five years. I did the research in attitudes of the students and parents according ot standardized questionnaires. The results showed that our perception of certain things and the perception determined through the research is not the same, and with some questions there is an important digression between our perception and the attitudes of our interlocutors we directly communicate with and we are closely educationally corretated with. The research results proved the necessity for the programming of self-evaluation especially in terms of educational practice at school.

Key words: evaluation, self-evaluation, programming, planning, program, plan, changes, school

برمجة النقد الذاتي في المدرسة

نزير خليلوفيتش

مدينة سرايفو

الخلاصة

يشهد عصرنا التغيرات الهائلة، وهي ملحوظة في شتى مجالات الحياة إلا أن قطاع التعليم يبقى اثثناء وهذه التغيرات لا تحدث فيه بتلك السرعة، وإن كانت تؤثر على مكونات التعليم الأساسية مباشرة: الأطفال، المدرسين، المقررات الدراسية، الآباء. من هنا تظهر الحاجة إلى تنظيم (برمجة) عملية التربية والتعليم وجودتها. البرمجة اليوم جزء أساسي في كل شيء وتأخذ الكثير من وقتنا اليوم. حتى التقويم الخارجي والتقويم الداخلي أصبح يرمج اليوم، لا سيما وقد تزداد أهمية التقويم الداخلي (الذاتي) في مجال الصناعة والأعمال. فالعلاقة بين التقويم الذاتي والجودة مباشرة، وبرمجة التقويم الذاتي تمثل القمة في جدية معالجة ذلك الجانب المهم. وبما أن البرمجة تتطلب تنظيم الخطوات المعينة والمضمون المحدد، والتقويم الذاتي يمثل التساؤلات حول الخطوات المتخذة، ظهرت مسألة الكشف عن الوضع الراهن وتحديد نقطة البدء في عملية النقد الذاتي. بناء على ذلك قمت بدراسة عملي التربوي التعليمي في الفصل الدراسي الذي عملت فيه خمس سنوات، وزعت الاستبيان على الطلاب والآباء. وأظهرت النتائج أن هناك تبايناً بين تصوراتي وتصورات الطلاب وآبائهم حول الأشياء نفسها. وتؤكد النتائج إن الحاجة إلى برمجة النقد الذاتي ماسة، وخاصة في العملية الحساسة مثل عملية التربية والتعليم في المدرسة. المصطلحات الأساسية: التقويم، التقويم الذاتي، البرمجة، التخطيط، البرنامج، الخطة، التغيير، المدرسة